

qui per mortem unius aut plurium personarum finiendus est, v. g. : do tibi 1000 fr. ut 100 mihi solvas singulis annis quoad vixeris, vel quamdiu ego et frater meus vive-rimus.

Ille contractus, juxta omnes, ex natura sua est licitus; est enim contractus aleatorius sicut sponsio : atqui contractus aleatorius ex natura sua est licitus; ergo et contractus vitalitius, modo æqualitas et bona fides utrinque serventur. Contractus hujusmodi frequentissimus est inter homines, et jure positivo approbatur. *Cod. civ. art. 1968 et seq.*

Lex pretium hujus census non determinat; declarat e contra, *art. 1976*, quod partes contrahentes illud pro suo beneplacito determinare debeant : habenda est autem ratio variarum circumstantiarum, ætatis, sanitatis, complexionis personæ super cuius caput constituitur census. Ordinarie census ille est ab 8 usque ad 15 pro 100, prout major vel minor est probabilitas proximæ mortis censualistæ.

Censarius non habet facultatem a censu isto se liberandi quantumcumque sit onerosus, etiamsi capitale offerret et annuas pensiones jam solutas relinquiceret, nisi censualista in id consentiat. *Art. 1979.* At, vice versa, censualista cogere non potest censuarium ad refundendum capitale et censem extinguendum, excepto tamen casu in quo promissas non daret securitates, *art. 1977.* Non vero si solummodo pensiones solvere omittetur: in hoc enim ultimo casu exigere posset duntaxat ut bona debitoris venderentur, et sufficiens collocaretur summa ad solutionem census assecurandam. *Art. 1978.*

Si census vitalitius titulo gratuito sive per donationem inter vivos, sive per testamentum, constitueretur, iisdem subjiceretur regulis ac ipsæ donationes: eodem modo igitur nullus, rescindibilis vel reductibilis esset. *Art. 1969 et 1760.*

Census titulo oneroso constitutus potest esse vel in favorem illius qui pecuniam aut rem aliquam ad censem emendum dedit, vel in favorem alterius qui pretium non

dedit, et tunc respectu illius est donatio gratuita. Attamen in eo casu ille contractus regulis pro donationibus institutis non subjicitur, exceptis incapacitate et reductibilitate; non est enim in se gratuitus, cum pretium ipsius solvatur, sed in quantum duntaxat alteri personæ applicatur. Ergo. *Cod. civ. art. 1973.*

Si tempore quo census super caput alicujus personæ constituitur, jam persona illa sit mortua, nullus est contractus; causa enim illius est falsa. Item nullus est, si persona intra viginti dies ex eo moriatur morbo quo jam detinebatur tempore creationis census. *Art. 1974 et 1972.*

Si vero morbus hoc tempore non existeret, et persona postridie moreretur, contractus nihilominus esset validus et census pro uno die tantum deberetur, juxta proportionem factam inter omnes unius anni dies, nisi forte ex speciali conventione census per anticipationem (*d'avance*) solvi deberet; tunc pro anno solvendus esset. *Art. 1980.* Pariter, si persona, licet mortali jam correpta morbo tempore contractus, non nisi post viginti dies moriatur, contractus erit validus. *Art. 1975.*

Qui jus ad censem vitalitium habet, illius solutionem exigere non potest nisi sufficienter ostendat se adhuc existere, vel mortuam non esse personam a cuius vita census ille pendet. *Art. 1983.* Qui est absens, censetur mortuus donec contrarium probetur. Præscriptio contra ipsum currit, et per quinque annos absolvitur pro reditibus annuis (*arrérages*), et per triginta annos pro ipso censu. Hæc equidem in foro externo locum habent, juxta principia quæ exposuimus ubi de præscriptione. *Art. 2277.*

Xenodochia accipere possunt sub censu vitalitio summas pecuniae quas pauperes in ipsis viventes tradere volunt, modo census 10 pro 100 non excedat.

Quæritur 7º quid sentiendum sit de censu ad tempus determinatum, v. g., pro decem aut viginti annis.

R. 1º. Census realis ad tempus determinatum est licitus, si vera sit intentio emendi et vendendi; nam, si

cut venditio fructuum aut partis fructuum agri in perpetuum est licita, pariter illicita esse non debet eadem venditio pro tempore determinato. Licet agrum pro pluribus annis locare : ergo et fructus ejus pro pluribus annis vendere. Ita card. de *Lugo*, disp. 26, n. 37, et multi alii. Sed requiritur ut vera sit intentio vendendi et emendi; si quis enim pecunia indigens fructus prædii sui offerret ut pecuniam obtineret, ordinarie ille contractus ut purum haberi deberet mutuum.

R. 2º. Census personalis ad tempus determinatum ex solo jure naturali judicandus est. Si ad longum tempus constituatur, v. g., ad viginti annos, non videtur illicitus; nam census realis esset licitus, ut modo probavimus : atqui eodem modo census personalis debet esse licitus; tam enim licet fructus industriae et laboris pro tempore determinato vendere quam fructus agri. Ergo. Sic *Lessius*, c. 22, n. 43; *Collet*, in *Cont. Tournely*, de Censibus, art. 4, concl. 2, etc.

Multum tamen cavendum est ne in hujusmodi censu lateat et pallietur usura : talis igitur contractus non facile admittendus est in praxi, et nunquam, si ad breve sit tempus, v. g., ad tres, quatuor aut quinque annos, nisi legitimus existat titulus quo aliquid supra sortem in mutuo percipere liceret; alioquin omnis usura facile excusari posset.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE CAMBIO.

Cambium idem est ac permutatio (gallice, *le change*), et licet in diversis rebus locum habere possit, mos tamen prævaluit ut in pecuniis tantum sic diceretur, et recte definitur : *Permutatio pecuniae pro pecunia diversa cum lucro campсорis* (gallice, *du changeur*).

Pecunia diversa esse potest 1º ratione quantitatis, si nempe minor detur moneta pro majori; 2º ratione qualitatis, si, v. g., novi pro antiquis dentur nummi ejus-

dem quantitatis; 3º ratione speciei, si, v. g., argentum pro cupro, aurum pro argento detur; 4º ratione loci, si videlicet detur pecunia præsens pro absente aut vice versa.

Differit a venditione in qua fit mutatio rei pro pecunia vel pecuniae pro re aliqua ; differt etiam a mutuo ; nam 1º mutuum habere potest pro objecto res quaslibet usu consumptibiles, et cambium solummodo circa pecuniam exercetur; 2º mutuum fit ad aliquod tempus, et cambium statim comsummari potest, dando pecuniam præsentem pro pecunia præsente ; 3º in mutuo res ejusdem speciei et qualitatis reddi debet, non vero in cambio.

Duplex distinguitur cambium, siccum seu fictum, et reale. Cambium *siccum*, ita dictum quia non habet humorum ex quo fructum producere valeat, est illud quo finitur pecuniam de loco in locum transferri, dum revera non transfertur. Quia leges civiles mutuum cum stipulatione lucri olim non permittebant, hic modus cambiandi ad palliandum usuram fuerat excogitatus; nunc autem ad tale effugium non recurritur.

Cambium *reale* dicitur quando reipsa pecunia pro pecunia mutatur, et duplex est, minutum scilicet et locale seu per litteras. *Minutum* est illud quo mutatur pecunia præsens cum pecunia præsente, v. g., aes cum argento, argentum cum auro, moneta extranea, Hispania, Anglia, etc., cum moneta Gallia, et vice versa.

Cambium *locale* seu per litteras est illud quo mutatur pecunia præsens cum absenti vel absens cum præsenti, v. g., accipio Parisiis pecuniam quæ Lugduni mihi debetur, vel, e contra, solvo Parisiis pecuniam quam debo Lugduni. Distinguitur adhuc cambium *temporale* seu ad terminum, in eo consistens ut campsor vel mercator hodie det pecuniam ea lege quod, tali elapso tempore, v. g., his aut illis celebratis nundinis, reddatur cum majori vel minori lucro, prout distant nundinæ assignatae. Cambium istud aliquando vocatur *Lugdunense*, *Francofurtense*, *Nannetense*, etc., e locis ubi exercetur. Notissimæ sunt illæ cambii litteræ (*lettres de change*). Tres in

eis saltem necessario interveniunt personæ, nempe ille qui pecuniam transferendam solvit (*le donneur*); qui onus pecuniam transferendi suscipit, litterasque cambii tradit, est campсор (*banquier*); et ille ad quem litteræ diriguntur, *le correspondant du banquier*. Qui litteras cambii habet easque præsentat, dicitur *le porteur*: eas alteri transferre potest inscribendo: *Payez à l'ordre de****, et vocatur *endosseur*. His notatis,

Quæritur 1º utrum cambium sit licitum, seu utrum in cambio lucrum percipere liceat.

R. 1º. Certum est cambium siccum nunquam fuisse licitum; nihil enim aliud erat quam mutuum palliatum.

R. 2º. Idem dicendum est de cambio temporali seu ad tempus determinatum, ut patet: lucrum ex illo perceptum licitum esse non potest nisi ob causam extrinsecam, quæ tamen nunc communiter adest in nostra societate, uti, occasione mutui, jam advertimus.

R. 3º. Cambium reale, sive minutum sive locale per se licitum est; valde enim utile est societati et nihil præ se fert inordinati. 1º Valde utile est societati: multi namque sunt qui minutas querunt pecunias pro majoribus, vel maiores pro minutis, v. g., argenteas pro æreis, aureas pro argenteis; multo plures sunt qui indigent ut pecuniae suæ in loca remota transferantur, vel ab aliis locis referantur: hæc autem commodissime fiunt per cambium, sique remotissimæ urbes promptum secum habent commercium. Ergo. 2º Nihil præ se fert inordinati. Inordinatio quippe veniret ex defectu tituli legitimi ad percipiendum lucrum: atqui campсор legitimos habet titulos ad percipiendum lucrum. Ars enim campсoria sumptuosa est et periculosa. 1º sumptuosa; ingentes enim campсор semper habere debet pecunias ad cambium paratas, et ab omni alio lucro sejunctas; famulos et ministros conducere, correspondentes in diversis regionibus habere, multosque alios sumptus facere tenetur. 2º Est periculosa, tum ex parte imminutionis quam idem moneta subit in variis regnis, tum ex parte furum

et latronum, tum ex parte debitorum qui, sive infortunio, sive mala fide, solvere nolunt aut nequeunt et foro cedunt (*sont banqueroute*). Certe hæc omnia sunt pretio aestimabilia. Ergo.

Præterea, cambium hujusmodi ubique est in usu nomine reclamante, a Roma usque ad Peruvium: porro talem usum sic ubique receptum improbare non debemus.

Qui vero, artem cambiandi non exercens, potest absque damno vel incommodo pretio aestimabili commutare pecunias pro pecunijs, sive maiores pro minutis aut minutis pro majoribus, sive præsentes pro absentibus, nihil exigere valet; nullum enim tunc habet titulum quo aliquod percipere possit incrementum.

Ut campсор, suam exercendo artem, non peccet, plurimæ requiruntur conditiones, videlicet: 1º bona fides et ut cambium sit reale; 2º ut nihil accipiatur præcise pro solutionis dilatione; 3º ut justum servetur pretium lege, consuetudine vel judicio prudentum legitime determinatum. Cum enim officium campсорis sit licitum, eodem modo de illo ratiocinandum est ac de cæteris officiis in quibus lucrum percipitur: at in cæteris officiis totum lucrum consuetudine receptum vel legitime determinatum, et nihil ultra, exigere licet: ergo et in cambio. Conditiones istæ jure naturali sunt præscriptæ: alias insuper S. Pius V præscripserat bulla *In eam*, an 1571; sed cum hæc bulla nunquam in Gallia fuerit in usu, campsores nostros non obligat.

Ex principiis pro cambio hic positis judicandum est quid de *Montibus pietatis* et *Lombardis* sentiendum sit: igitur.

Quæritur 2º quid per Montes pietatis sit intelligendum, et utrum sint liciti.

R. 1º. Montes pietatis sunt notabilis cumulus pecunie aliusve rei mutuabilis in gratiam indigentium collectus, ut per mutuum necessitatì eorum subveniatur, nec usurpis opprimantur; ideo vocati sunt Montes pietatis.

Montes pietatis conflari possunt vel ex solis eleemosynis

et piis legatis, et olim dicebantur *Italici*, quia Perusii in Italia initium habuerunt, anno 1450; vel ex pecuniis ad censem acceptis, et *Belgici* appellabantur, quia in Belgio, anno 1600, erecti fuerunt; vel coadunari possunt ex elemosynis, piis legatis, simulque ex pecuniis ad censem acceptis, et vocantur *mixti*: tales sunt communiter Montes pietatis nunc existentes.

Mutuum in montibus istis non datur nisi sub certis conditionibus, nempe 1º ad tempus determinatum et fixum, v. g., ad sex menses, ad annum, etc.; 2º pignus æquivalens semper exigitur in assecrationem capitalis; 3º si tempore præfixo capitale non reddatur, pignus acceptum venditur, ex pretio ejus quod debitum est sumitur, et reliquum mutuatario redditur: 4º sive capitale tempore dicto reddatur, sive non, semper aliquid supra sortem accipitur, propter diversos sumptus qui necessario faciendi sunt, ad amplam domum conducendam, ad ministros competentes et numero sufficentes habendos, ad annuos census solvendos, etc. Propter ultimam hanc conditionem, acriter plures theologi olim contenderunt Montes pietatis ab usuræ labe non esse immunes: pro quo definiendo

R. 1º. Montes pietatis, prout eos exposuimus, ab omni usuræ labe sunt immunes; nam 1º Leo X in conc. Lateran. V eos expresse approbavit; 2º Concil. Trid., sess. 22, cap. 9 de Reform., eosdem inter pia loca recenset. Ab omni usuræ labe sunt immunes, si nihil ratione mutui exigatur: atqui nihil ratione mutui exigitur, siquidem, ut supponimus, nihil accipitur ultra id quod ad impensas necessarias stricte requiritur. Ergo. *Ita nunc omnes theologi*, contra *Cajetanum* et *D. Soto*.

Alius etiam in quibusdam locis exstitit modus indigentibus per mutuum subveniendi. Opulent mercatores publicam ex propriis pecuniis aperiebant mensam cum auctoritate principis, et juramento se obstringebant ad mutuum potentibus tribuendum sub conditionibus pro Montibus pietatis prescriptis. Aliquid pro luero cessante supra sortem percipiebant, sicut Montes pietatis aliquid

exigunt pro solutione censum, quando aliquos solvere debent. Montes hujus generis dicebantur *Lombardi*, quia in Lombardia originem habuere.

Montes isti erant procul dubio liciti, sicut Montes pietatis et propter easdem rationes. An autem aliquis propria auctoritate talem aperire posset mensam? Res non videtur dubia, quia eadem recurrent rationes quæ campionem reddunt licitam, videlicet sumptus et pericula.

Quæritur 3º utrum negotiationem chirographorum commercii (des billets de commerce) facere liceat.

Chirographa hujusmodi ubique in plateis commercii, ut aiunt, publice exponuntur et plus minusve infra valorem eorum numericum venduntur, prout plures vel pauciores sunt ementes aut vendentes, prout tempus solutionis magis vel minus distat, prout denique solutio ista plus vel minus certa judicatur; quæstio est utrum liceat hæc chirographa currente pretio emere, et deinde carius ea revendere, si pretium currens augeatur vel tempus solutionis exspectare et totum valorem numericum tuta conscientia suscipere.

R. Vel chirographa illa ad extraneam diriguntur plateam commercii (*à une autre place de commerce*), ut dicitur, vel non: si ad extraneam dirigantur plateam commercii, videtur quod ea currenti pretio emere liceat. Nunc enim pecunia e loco in locum transferenda est, quidam sumptus idcirco sunt faciendi, quædam pericula incurruunt: atqui hæc pretio sunt æstimabilia, et eorum valor ex communi hominum æstimatione determinatur: ergo prædicta chirographa currente pretio emere licet. Si quis autem illorum solutionem absque periculo, labore aut damno obtinere possit, id per accidens evenit, et lucrum quod facit non ideo respectu ipsius est illicitum; non enim jus habet ad lucrum quia damnum patitur, sed quia talia chirographa periculum sibi adjunctum habent aut laborem vel industriam ex natura sua exigunt, ac proinde sub illo respectu sunt vendibilia: facilitas autem specialis quam aliquis habet ut solutionem obtineat, ad ipsum et non ad venditorem pertinet: ergo.

Superius quidem diximus, p. 499, privatum qui in aliquo casu particulari pecunias præsentes pro absentibus, vel maiores pro minutis absque ullo incommmodo commutare potest, nihil exigere debere; in cambio enim præcipuus ad percipiendum lucrum titulus ex parte camporis desumitur, quia scilicet artem suam gratis exercere non potest quin detrimentum patiatur; privatus autem in suppositione nostra talem non habet titulum. Sed ubi de chirographis publice vendendis et ad extraneam urbem directis agitur, titulus ad lucrum percipiendum ex parte ipsorum chirographorum desumitur, nempe ex eo quod labor et pericula eis annexantur. Porro hæc rem vendendam afficiunt juxta communem hominum æstimationem, atque efficiunt ut in se minoris sit pretii. Ergo.

Si vero illa chirographa ad extraneam plateam non dirigantur, sed in eadem urbe solvi debeant, vel eorum solutio est incerta, periculosa aut difficultis, vel est omnino tuta et facilis. Si prius, ea infra valorem numericum emere licet; nam incertitudo, periculum et difficultas sunt aliquid pretio æstimabile. Pro illis igitur pacisci licet secundum communem hominum æstimationem: porro communis hominum æstimatio in eo casu manifestatur per currens pretium chirographorum. Ergo.

Si autem solutio prædictorum chirographorum sit certa aut facilis, major est difficultas. Ea tamen infra valorem numericum emere non licet, secluso speciali titulo, si publice non exponantur vendenda; nam talis emptio nihil aliud esset quam mutuum cum lucro, ut attente consideranti evidenter patebit, v. g.: pecunia indiges, chirographum 1, 000 fr. ad sex menses certo et facile solvendum possides, illud mihi transfers pro 950 fr. quos hic et nunc tibi solvo: itaque 1,000 fr. pro 950 fr. post sex menses certo accipiam; nonne contractus iste verum est mutuum? Ergo.

At si hæc chirographa publice exponantur vendenda, duplex est sententia. Multi contendunt quod non liceat ea minori pretio quam in se valent emere; qui enim ea

publice exponunt vendenda habendi sunt tanquam indigentes, qui mutuum publice petunt et usuram offerant: atqui non licet mutuum cum pacto lucri præstare, etiam quando lucrum istud publice offertur. Ergo.

Alii vero dicunt negotiationem hujusmodi chirographorum per se licitam esse. Nam, inquit, per se licita est, si chirographa sic publice exposita ut merces haberi debeant: atqui ut merces haberi debent; ita enim ab omnibus et vendentibus et ementibus judicantur, et eorum pretium crescit aut decrescit secundum varias circumstantias. Præterea, negotiatio hæc licita est si nulla injuria vendentibus inferatur: atqui nulla injuria vendentibus infertur. Statim enim atque sua chirographa publice sic exposuerunt, rationabiliter sperare non possunt aliquem ea supra currens pretium accepturum esse: ergo ipsorum interest quod pretium currens augeatur. Porro eo magis augebitur quo plures erunt ementes: ergo qui talia emunt chirographa, nullam inferunt vendentibus injuriam, sed e contra favorem illis præstant. Ergo.

Hæc opinio sat probabilis nobis videtur, ut eam sequentes inquietare nolimus.

*Quæritur 4º quid sentiendum sit de iis qui tempore turbationis Gallicæ chartas nummarias (*papier monnaie*) emerunt pro pecuniis et eas vendiderunt, atque lucrum sic reportaverunt.*

R. Si chartas emerint ut debita legitime contracta extinguenter, videndum est quod diximus in Tractatu de Restitutione, p. 89.

Si vero simpliciter chartas istas currente pretio emerint, et easdem pariter currente pretio vendiderint ac lucrum fecerint, lucrum istud non est injustum; nam chartæ illæ erant depretiatae: valor earum identidem augebatur, et postea magis ac magis minuebatur. Itaque haberit debent ut merces ordinariæ, saltem ut chirographa periculosa in platea publice exposita. Negotiatio igitur de illis in bona fide facta erat licita.

ARTICULUS TERTIUS.

DE SOCIETATE ET TRIPLICI CONTRACTU.

Cum plures contractus contractui societatis adjici possint, famosissima de triplici contractu quæstio apud theologos celebratur ubi de societate tractant, igitur hunc articulum in duplum dividemus paragraphum : primus erit de ipsa societate, et secundus de triplici contractu.

§ I. — De societate.

Societas est contractus quo duæ vel plures personæ conveniunt de re aliqua in communi ponenda ad honestum faciendum lucrum, secundum justam proportionem inter eos dividendum. *Cod. civ. art. 1832.*

Dicitur 1º *contractus*; est enim contractus synallagmaticus et solemnis; sola partium conventione perficitur; sed probatio ejus in foro externo non admittitur, nisi per scriptum, si centum et quinquaginta fr. excedat. *Art. 1834.*

Dicitur 2º *quo duæ vel plures personæ*, quia societas duas saltem exigit personas; sed multo plures esse possunt.

Dicitur 3º *conveniunt*; nam si una persona aliquid ad societatem contribueret et absque ulla conventione, ut socius haberi non posset: ad summum, laboris vel industriae suæ pretium exigere valeret.

Dicitur 4º *de re aliqua in communi ponenda*; id est de re pretio æstimabili, qualia sunt pecunia, cuiusdam generis merces, instrumenta, labor, industria, etc. Hæc enim ad societatem constituendam suo modo concurrere possunt.

Dicitur 5º *ad honestum faciendum lucrum*; finis enim societatis commercii, de qua hic agitur, est aliquod faciendi lucrum: at lucrum istud necessario debet esse honestum, alioquin societas esset nulla, *art. 1833*; nullum enim potest esse vinculum proprie dictum ad aliquod malum.

Dicitur 6º *secundum justam proportionem dividendum*.

Omnis enim personæ quæ societatem inter se constituunt, jus habent ad lucrum quod inde provenit, sed non habent jus æquale, nisi ex hypothesi quod æqualiter ad societatem concurrant; si una plus contribuat et altera minus, ut sèpe contingit, lucrum inter se juxta proportionem geometricam in bona fide dividere debent. Eadem proportione damnum, si quod accidat, in omnes socios refundi debet. Si vero res ipsa in societatem adducta pereat, ei ad quem pertinet perire debet, seclusa alia speciali et legitima conventione; nam res perit domino.

Societas dividitur in universalem et particularem. Societas *universalis* duplex est: alia quæ omnia bona praesentia complectitur, sive mobilia, sive immobilia, et beneficia ex iis provenientia. Alia etiam comprehendere potest lucra futura, non vero bona per hereditatem, legatum aut donationem adventura, nisi quoad eorum fructus. Omnis stipulatio contraria est nulla, excepto quod diximus de sponsis ex art. 1084. Vide *Cod. civ. art. 1836 et 1837.*

Altera societas universalis, quæ dicitur societas lucrorum, habet pro objecto omnia lucra quæ contrahentes acquisituri sunt per societatis decursum, sive industria propria aut communi, sive quovis alio titulo. Hæc societas continet necessario cuncta bona mobilia et usumfructum bonorum immobilium quæ partes possident tempore quo initur conventio. *Art. 1838.* Talis semper censetur quælibet societas universalis, nisi contrarium clare exprimatur. *Art. 1839.*

Societas universalis aliquo modo naturæ donationis participat. Difficile est enim unam partem non plus conferre ad lucrum quam alteram; ideo prohibitum fuit ne hujusmodi societas inter eos iniretur, qui ad donandum et accipiendo sunt erga se invicem inhabiles, v. g., inter mulierem et filium ejus naturalem, inter patrem et unum ex liberis ejus, vel etiam inter patrem et extraneum; quia paterfamilias de omnibus bonis suis titulo gratuito erga extraneum disponere non potest. *Art. 1840.*

Societas *particularis* est illa quæ habet pro objecto res